

Džek Vederford

**DŽINGIS
KAN**

**I STVARANJE
SAVREMENOG SVETA**

Preveo
Bojan Tarabić

Laguna

Naslov originala

Jack Weatherford

GENGHIS KHAN

and the Making of the Modern World

Copyright © 2004 by Jack Weatherford

All rights reserved including the right of reproduction in whole or in part in any form.

This edition published by arrangement with Crown, an imprint of Random House, a division of Penguin Random House LLC

Translation copyright © 2023 za srpsko izdanje, LAGUNA

Posvećeno mladim Mongolima,
Nikada ne zaboravite svoje učenjake.
Koji se zarad očuvanja vaše istorije nisu libili
da polože vlastite živote.

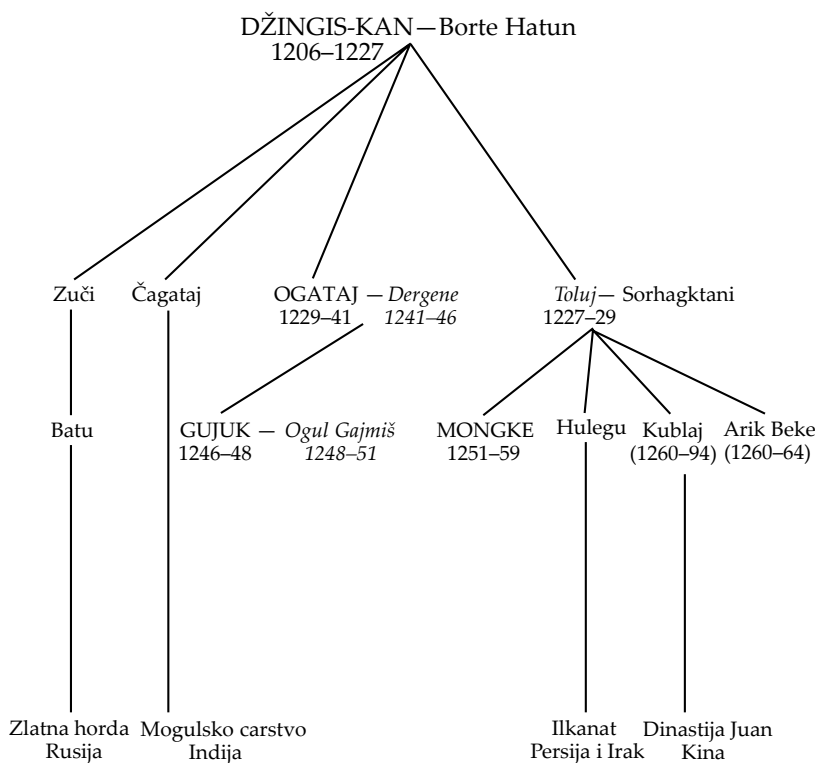

Sadržaj

Rodoslov mongolskih dinastija	9
UVOD: Izgubljeni osvajač	13
PRVI DEO: Strahovlada u stepi 1162–1206.	41
1. Ugrušak krvi	43
2. Priča o tri reke	76
3. Rat kanova	105
DRUGI DEO: Mongolski svetski rat 1211–1261	133
4. Pljuvanje na Zlatnog kana	135
5. Sultan protiv kana	164
6. Otkriće i osvajanje Evrope	192
7. Zaraćene kraljice	224
TREĆI DEO: Buđenje sveta 1262–1962	265
8. Kublaj-kan i novo Mongolsko carstvo	267
9. Njihova zlatna svetlost	296
10. Carstvo Opsene	323

EPILOG: Džingis-kanov večni duh	353
Transkripcija mongolskog jezika.	361
Rečnik	365
Izjave zahvalnosti	373
<i>O piscu.</i>	379

Kraljevska porodica velikog Mongolskog carstva (Jeke Mongol Ulus-a)

VELIKI KAN

Regent

Datumi se odnose na period vladavine

(Datumi u zagradama označavaju periode sporne vladavine)

Taj čestiti car se Kambuskan zvao
A bio je u svoje vreme slavan
Da njemu nigde nije bio ravan...

DŽEFRI ČOSER – ŠTITONOŠINA PRIČA
Kanterberijske priče (napisano oko 1395. godine)

UVOD

Izgubljeni osvajač

Džingis-kan je bio preduzimljiv

VAŠINGTON POST, 1989.

GODINE 1937. DŽINGIS-KANOVA duša iščezla je iz budističkog manastira u Srednjoj Mongoliji pokraj Mesečeve reke i podno mramornog masiva planine Šanh, gde su ga odane lame čuvale i obožavale stolicima. Tokom tridesetih godina Staljinovi poslušnici pogubili su nekih trideset hiljada Mongola u čistkama koje su bile usmerene protiv njihove kulture i tradicije. Nemilosrdne sovjetske trupe pustošile su manastire, ubijale monahe, napastvovala monahinje, uništavale religiozne predmete, harale biblioteke i spaljivale spise, rečju – rušile su sve pred sobom. Navodno je nekome pošlo za rukom da iz manastira Šanh kriomice iznese otelotvorenje Džingis-kanove duše i skloni je na sigurno u prestonici Ulan Batoru, gde joj se kasnije gubi svaki trag.

Na valovitim, travnatim stepama srednje Azije, ratnici – stočari su vekovima nosili duhovni barjak, zvani *sulde*, koji se pravio tako što se za koplje, odmah ispod oštrice uvežu konjske dlake najrasnijih pastuva. Ma gde postavio bivak ratnik je na ulazu u svoj posed zabadao *sulde*, kako bi istakao svoj identitet i uživao trajnu duhovnu zaštitu. Duhovni barjak se uvek ostavljao na otvorenom, podno Večnog vedrog neba kome

su se Mongoli molili. Vijoreći se na bezmalo neprekidnom stepskom povetarcu, strune konjske dlake skupljale su i čuvale snagu vetra, neba, sunca, predajući tu moć ratniku. Vetar zapreten u barjaku prožimao je ratnikove snove i ohrabrivao ga da posegne za sudbinom. To lepršanje nagonilo je vlasnika na pokret, teralo ga je da pronade prikladnije mesto za ispašu, da istraži nove mogućnosti i upusti se u pustolovine, da zagospodari sopstvenim životom. Ratnik i njegov barjak su bili toliko neraskidivo povezani da se smatralo kako duh pokojnika nastavlja da obitava u tim upredenim viticama od konjske dlake. Barjak je tokom ratnikovog života čuvao njegovu sudbinu, a nakon smrti, postaje opredmećenje njegove duše. Telo od krvi i mesa je hitro prepuštano prirodi, ali duša je istrajavala u kudelji konjske dlake, služeći kao nadahnuće budućim naraštajima.

Džingis-kan je naložio da mu se načine dva barjaka, jedan od dlake belog konja – koji se viorio u vreme mira i drugi od dlake vranca – pomoću kojeg je upravljao vojskom. Beli steg je odavno nestao sa istorijske pozornice, ali je zato crni barjak sačuvan kao spremište za njegovu dušu. Mongolski narod je decenijama posle Džingis-kanove smrti nastavio da ukazuje poštovanje barjaku u kojem prebiva njegova duša. Jedan od njegovih potomaka iz šesnaestog veka, lama Zanabazar, odlučio je da podigne manastir posebne namene, mesto gde će se ovaj barjak čuvati i vijoriti. Kada je bilo stani-pani, u jeku najvećih invazija i građanskih ratova više od hiljadu monaha tibetanske budističke sekte žutošeširaša životom je štitilo veliki barjak. Ispostavilo se da nisu dorasli totalitarističkoj politici dvadesetog veka. Monasi su poubijani, a barjak je nestao.

Usud nije bio blagodaran prema Džingis-kanu, on je sam zacrtao svoju sudbinu. Činilo se krajnje neizglednim da će ikada sakupiti dovoljno konja za jedan duhovni barjak, a kamoli da će isti proneti širom sveta. Dečak koji je stasao u Džingis-kana,

---

odrasao je u svetu preteranog plemenskog nasilja, punog ubistava, otmica i sužanjstva. Bio je čedo jedne odbačene porodice, ostavljene da skonča u stepi i tokom detinjstva verovatno nije upoznao više od stotinak ljudi, niti je dobio ikakvo formalno obrazovanje. Zauzvrat, njemu je ova gruba, bespoštedna sredina pružila uvid u čitavu lepezu ljudskih osećanja do najgrozomornijih pojedinosti, tu je naučio sve o želji i ambiciji, tu je takođe ispekao zanat okrutnosti. Još kao dečak ubio je svog polubrata, dopao u šake suparničkog klana i uspeo da umakne svojim porobljivačima.

U tako zastrašujućim okolnostima dečak je razvio izuzetan instinkt za preživljavanje i samoočuvanje, ali ništa nije nagoveštavalo podvige koje će jednog dana izvojevati. U detinjstvu se plašio pasa i bio je lak na suzi. Njegov mlađi brat je bio jači i važio je za umešnijeg strelca i rvača, a polubrat ga je neprestano zadirkivao i sedeo mu za vratom. Međutim, Džingis-kan je upravo iz ovih zlosrećnih okolnosti gladi, poniženja, otmice i robovanja započeo svoj vrtoglavi uspon. Još pre punoletstva pošlo mu je za rukom da ostvari dva najbitnija životna odnosa. Najpre se zakleo na večno prijateljstvo i savez s jednim malo starijim dečakom koji mu je u mladosti bio najprisniji prijatelj, da bi se u zreloj dobi izmetnuo u njegovog najljućeg neprijatelja, a zatim je pronašao i devojkicu koju će večno voleti i načiniti je majkom careva. Sklonost ka sukobljavanju s jedne, i sklapanju prijateljstava s druge strane pratila je Džingis-kana čitavog života, pretvarajući se s vremenom u jednu od njegovih najizraženijih osobenosti. Mučna pitanja ljubavi i očinstva koja su se začela ispod zajedničkog pokrivača ili spram iskričavog plamena porodičnog ognjišta prenela su se na širu pozornicu svetske povesti. A njegovi lični ciljevi, želje i strahovi progutali su čitav svet.

Godinama je pobeđivao moćnije od sebe, sve dok naposljetku nije zavladao svim plemenima mongolske stepe. U pedesetoj godini, dobu kada je većina osvajača svoje ratničke dane

polako prepuštala zaboravu, Džingis-kan je, uslišivši poziv svog duhovnog barjaka, napuštao svoju zabačenu domovinu i izlazio na megdan vojskama civilizovanih naroda koji su stoljećima ugnjetavali i porobljavali nomadska plemena. Proveo je ostatak života prateći barjak i nižući pobjede širom pustinje Gobi, prateći Žutu reku koja vrluda kineskim kraljevstvima i dalje kroz prostranstva Centralne Azije, kroz zemlje koje su pripadale Turcima i Persijancima, preko avganistanskih vrleti, pa sve do reke Ind.

Svakom pobjedom mongolska vojska je svoj pohod preobražavala u jedan međunarodni sukob, s bitkama što bukne na višestrukim frontovima koji se protežu u nedogled. U poređenju s Džingis-kanovim inovativnim tehnikama ratovanja, koje su podrazumevale disciplinovanu konjicu koja se kreće u vešto usklađenim jedinicama, teško oklopljeni vitezovi srednjovekovne Evrope delovali su krajnje prevaziđeno. Umesto da se osloni na odbrambena utvrđenja Džingis-kan je bojište osvajao hitro i na prepad. Povrh toga, veštinu opsadnog ratovanja je usavršio do te mere da je okončao epohu utvrđenih gradova. Džingis-kan je svoj narod podučio ne samo borbi na neverovatnim udaljenostima već i tome kako se taj isti pohod održava godinama i decenijama da bi se najzad razbuktao u okršaj koji traje duže od tri generacije.

Mongolska najezda je za dvadeset pet godina potčinila više zemalja i naroda nego što su Rimljani osvojili tokom čitava četiri veka. Zajedno sa svojim potomcima, Džingis-kan je bacio na kolena najbrojnije civilizacije trinaestog veka. Bilo da se meri po broju potlačenog stanovništva ili pokorenih zemalja, Džingis-kan je postigao dvostruko više nego bilo koji drugi osvajač u istoriji. Kopita mongolskih ratničkih grla pomutila su sve vode i jezera od Tihog okeana do Sredozemnog mora. Mongolsko carstvo je na svom vrhuncu zahvatalo oko trideset miliona kvadratnih kilometara neprekidnog kopna, što je površina koja otprilike odgovara afričkom kontinentu, znatno

---

veća od Severne Amerike, uključujući Sjedinjene Američke Države, Kanadu, Meksiko, Centralnu Ameriku i sva karipska ostva zajedno. Prostiralo se od snežnih sibirskih tundri pa sve do tropskih indijskih visoravni; od vijetnamskih pirinčanih polja, do zlatastog pšeničnog klasja u Mađarskoj; od Koreje do Balkana. Većina svetskog stanovništva danas živi u nekoj od zemalja koje su se nekada nalazile pod mongolskom vlašću. Džingis-kanov posed na savremenoj karti obuhvata trideset zemalja i preko tri milijarde ljudi. A ovo dostignuće zvuči još neverovatnije ako uzmemo u obzir da su mongolska plemena kojima je raspolagao brojala oko milion duša, što je daleko manje ljudstva od onog zaposlenog u nekim savremenim korporacijama. Iz tih milion podanika Džingis-kan je regrutovao ne više od sto hiljada ratnika, koje bi danas, bez po muke, primio neki veći stadion.

Po američkim aršinima Džingis-kanovo dostignuće bi bilo ravno tome da je namesto skupine školovanih trgovaca ili imućnih plantažera, Sjedinjene Američke Države osnovao neki ubogi, nepismeni rob koji je silinom vlastite ličnosti, harizmom i odlučnošću oslobodio Ameriku tuđinskog jarma, ujedinio narod, osmislio novo pismo, napisao ustav, uveo osnovne verske slobode, izmislio novi način vojevanja, poveo vojsku od Kanade do Brazila i utro puteve slobodne trgovine između kontinenata. Bilo kako bilo, Džingis-kanova dostignuća prevazilaze granice mašte i iscrpljuju sva naučna objašnjenja.

Dok je njegova konjica jezdila bespućima trinaestog veka, Džingis-kan je prekrajavao granice sveta. Njegovo neimarstvo se ne ogleđa u kamenu i zdanjima, već je sazđano od krvi i mesa, od naroda. Budući da mu mnoštvo manjih kraljevstava nije bilo po volji, on je te sitne posede ujedinjavao u veće teritorije. Tako je pod mongolskom upravom tuce slovenskih kneževina pretvoreno u jednu veliku rusku državu. Nekadašnja teritorija kineskog carstva vraćena je pod jedinstvenu upravu tako što su spojeni teritorijalni ostaci dinastije Sung na jugu,

jurčenski posedi u Mandžuriji na severu, tibetanska visoravan na zapadu, zatim Tangutsko kraljevstvo u pograničju pustinje Gobi i ujugurske zemlje Istočnog Turkeстана. Širenjem vlasti Mongoli su stvorili nove zemlje, kao što su Koreja i Indija čije savremene granice umnogome odgovaraju onima koje su iscrtali mongolski osvajači.

Džingis-kanovo carstvo je spojilo i stopilo mnoštvo različitih civilizacija u jedan novi svetski poredak. U vreme njegovog rođenja 1162. godine, svet se sastojao od niza oblasnih civilizacija, čija saznanja nisu sezala mnogo dalje od pograničnih zabiti ili u retkim slučajevima susednih kraljevstava. U Kini se još nije čulo za Evropu, niti se Evropom pronosio glas o Kini, a sudeći prema raspoloživim podacima, još niko se ne beše odvažio na toliki put. No, već 1227. godine, u trenutku Džingis-kanove smrti, posredstvom diplomatskih i trgovačkih kanala koje je on uspostavio odvija se živa razmena koja traje do današnjih dana.

Razbijajući feudalno ustrojstvo aristokratskih privilegija i nasleđa, Džingis-kan je postavio temelje novog, jedinstvenog ustrojstva koji je čoveka vrednovao po pojedinačnim zaslugama, odanosti i postignućima. Nepovezani gradovi i učmale postaje duž Puta svile polako su se pretvarali u najveću zonu slobodne trgovine u povesti čovečanstva. Snižavao je namete, pri čemu su lekari, učitelji, sveštenici i obrazovne institucije bili izuzeti od poreskog razreza. Uveo je redovan popis stanovništva i uspostavio poštansku i kurirsku službu. U njegovom carstvu se nije zgrtalo bogatstvo, umesto toga imetak stečen u borbi je raspoređivan tako da je naposletku ponovo ulazio u tokove trgovačke razmene. Doneo je prve međunarodne zakone, priznajući vrhovnu vlast Večnog vedrog neba nad svim narodima. U dobu kada je većina velmoža bila iznad zakona, Džingis-kan je smatrao da vladar treba da polaže račune isto koliko i najsiromašniji čobanin. U njegovom carstvu pružana je potpuna sloboda veroispovesti, premda po ceni apsolutne pokore. Starao se o vladavini prava i ukinuo mučenje, ali je

---

isto tako organizovao velike hajke na odmetnike, pljačkaše i ubice. Nije uzimao taoce, a uveo je i dotad neviđenu praksu diplomatskog imuniteta svim poklisarima i izaslanicima, pa čak i onima sa čijim je državama trenutno bio u ratu.

Džingis-kan je svoje carstvo postavio na tako čvrstim temeljima da je ono nastavilo da se širi narednih vek i po. A onda su u decenijama nakon što se mongolsko carstvo raspalo, Džingis-kanovi potomci vladali raznoraznim manjim kraljevstvima i velikim zemljama, od Rusije, Turske, preko Indije, Kine i Persije. Nosili su široku lepezu titula, bili su kanovi, carevi, sultani, kraljevi, šahovi, emiri i dalaj-lame. Delovi Džingis-kanovog carstva održali su se u rukama njegovih naslednika još sedam stoleća. Neki su, kao poglavari Mogula u Indiji, vladali sve do 1857. kada su Britanci proterali cara Bahadura Šaha Drugog, odrubivši glave njegovoj dvojici sinova i unuku jedincu. Poslednji vladar iz Džingis-kanove loze bio je Alim-kan, emir Buhare, koga je 1920. iz Uzbekistana svrgnuo nadolazeći talas boljševičke revolucije.

Istorija je većini osvajača podarila bednu i prevremenu smrt. Aleksandar Veliki je sa trideset tri godine skončao u Vavilonu pod vrlo tajanstvenim okolnostima, a njegovi sledbenici su mu zatrli seme i rasparčali carstvo. Julija Cezara su njegovi mili velikodostojnici nasmrtno izboli u odajama Senata. Nakon što je izgubio sve osvojene zemlje, poraženi, usamljeni i ogorčeni Napoleon je dočekao smrt kao prognanik, zatočen na jednom od zabačenijih ostrva na svetlu. Međutim, Džingis-kan je preminuo u svojoj postelji gotovo sedamdeset godina star, okružen brižnim članovima porodice, odanim prijateljima i pokornim vojnicima koji su bili kadri da na njegovu zapovest polože svoje živote. Smrt je velikog kana sustigla u leto 1227. godine, negde u gornjem toku Žute reke, dok je predvodio pohod na Tangutsko kraljevstvo. Za Mongole, koji

su se užasavali na sam pomen bolesti ili smrti, njihov kan se jednostavno „uzdigao u nebesa“. Usled velike tajnovitosti koja je pratila čitav događaj, tačan uzrok kanove smrti će godinama biti predmet nagađanja. O tome će s vremenom početi da se pletu legende koje će često biti predstavljane kao nepobitne istorijske činjenice. Plano di Karpini, prvi evropski izaslanik kod Mongola zabeležiće da je Džingis-kan stradao od udara groma. Marko Polo, istraživač koji je za vreme Džingisovog unuka, Kublaj-kana proputovao mongolskim carstvom uzduž i popreko, izvestio je da je veliki kan preminuo od posledica ranjavanja strelom u koleno. Drugi su, pak, tvrdili da su ga otrovali nepoznati neprijatelji, a postojala je i zabeleška o tome da mu je glave došla crna vradžbina Tangutskog kralja protiv koga se u tom trenutku borio. Prema jednoj glasini koju su pustili zlehudi klevetnici zarobljena tangutska kraljica je pre odnosa sa Džingis-kanom među usminama sakrila nekakvu gadnu napravu koja je moćnom vladaru otkinula ponos i ostavila ga da umre u najgorim mukama.

Nasuprot brojnim pričama o njegovoj propasti, Džingis-kan je smrt dočekao u svojoj nomadskoj *jurti*, ne mnogo drukčijoj od one u kojoj se rodio, što samo govori u kojoj meri je uspešno sačuvao tradicionalni način života svog naroda; Ipak, nastojanje da očuva drevne običaje svojih predaka izazvalo je korenite promene u ljudskom društvu. Kanovi vojnici su odneli njegovo telo natrag u domovinu i pokopali ga u tajnosti. Sahranili su ga bez pompe, gotovo neprimetno, bez mauzoleja, hrama, piramide ili čak humke koja bi ukazala na mesto gde počiva veliki kan. Prema verovanjima starih Mongola, pokojnik se posle smrti ostavljao na miru, nije bilo potrebe ni za kakvim obeležjem pošto je duša odavno napustila telo. Živela je zapretna u duhovnom barjaku. Nakon poslednjeg obreda Džingis-kan se tiho utopio u mongolsko prostranstvo odakle je i ponikao. Njegovo konačište je ostalo nepoznato. Oskudevajući u pouzdanim činjenicama ljudi su slobodno

---

ispredali vlastite letopise, dramatično nadograđujući priču. Naime, često se sreće podatak da su vojnici iz njegove pogrebne povorke ubijali i ljude i zverinje, sve što im se tokom tih četrdeset dana povratka našlo na putu i da je osamsto konjanika do neprepoznatljivosti ugazilo mesto pogreba. Potom su, prema ovim maštovitim spisima, konjanici takođe stradali od strane drugog odreda, sve kako bi se sačuvala tajnost Džingis-kanove grobnice, a zatim je naposljetku pogubljen i taj odred.

Nakon tajnog pogreba vojnici su zatvorili tih nekoliko stotina kvadratnih kilometara. Pristup je bio dozvoljen samo članovima Džingis-kanove porodice i pripadnicima posebnog plemena čiji je zadatak bio da se reše svih uljeza. Tako je ova oblast, zvana Ih Horig, ili Veliki zabran, duboko u srcu Azije, ostala nedostupna gotovo čitavih osam vekova, čuvajući nedokučive tajne velikog kana unutar njegove mistične domovine. Mongoli su se starali da niko ne prodre na sveti posed njihovog pretka dugo nakon što se carstvo raspalo, a strane sile zaposele delove Mongolije. Uprkos postepenom prelasku Mongola u budizam, naslednici Džingis-kana nikada nisu dozvolili da se na mestu ukopa velikog kana podigne kakvo obeležje, svetište ili hram.

Tokom dvadesetog veka, strepeći da mesto Džingis-kanovog rođenja i smrti može postati stecište nacionalista, boljševička vlast je odlučila da čitavo područje drži pod ključem. Umesto da ga prosto označi kao Veliki zabran ili da iskoristi neki drugi istorijski pojam koji bi makar suptilno stajao u vezi s Džingis-kanom, vlast ga je birokratski prekrstila u Strogo obezbeđenu oblast. Zabranjena zona je potom administrativno odvojena od ostatka provincije i stavljena pod neposrednu upravu centralne vlasti, koja je svoju politiku sprovodila pod budnim okom moskovskih nalogodavaca. Zatim je još milion hektara oko odsečenog zemljišta proglašeno za Obezbeđenu oblast. Kako bi dodatno sprečila protok putnika unutar oblasti komunistička vlast je odlučila da ne razvija puteve i ne podiže

mostove. Nedaleko odatle, na potezu prema Ulan Batoru, uspostavili su i dobro obezbeđenu vazduhoplovnu bazu, a gotovo je izvesno da se u blizini takođe nalazilo skladište nuklearnog naoružanja. Ulaz u Zabranjenu zonu čuvala je ogromna kopnena baza s tenkovskim bataljonom, gde su ruske snage izvodile artiljerijske i manevarske vežbe.

Mongoli nisu ostvarili značajna tehnološka otkrića, niti su osnovali novu religiju. Napisali su jedva poneku knjigu ili dramu, a ne mogu se pohvaliti ni gajenjem nekog novog useva ili uvođenjem novog načina obrade zemljišta. Njihove zanatlije nisu bile vične tkanju, obradi metala, nisu mesile ni glinu ni hleb. Nisu pekli grnčariju i porcelan, nisu se latili kista, niti su ovladali neimarstvom. Međutim, kako je njihova najezda gutala civilizaciju za civilizacijom, Mongoli su prikupljali pomenute veštine i prenosili ih iz jedne kulture u drugu.

Jedini trajni objekti koje je Džingis-kan podigao bili su mostovi. Iako se gnušao dvoraca, utvrđenja, gradova i bedema, veliki kan je u neprestanom pokretu izgradio više mostova nego bilo koji drugi vladar u istoriji. Premostio je na stotine reka i potoka, ubrzavajući protok zaliha i vojske. Mongoli su tako hotimice otvorili mnoštvo puteva na kojima se nije odvijala samo trgovina, već i razmena ideja i znanja. Tako su nemački rudari dospeli u Kinu, dok su kineski lekari vidali rane čak u Persiji. Te razmene su katkad bile beznačajne, ali su povremeno dovodile do prave prekretnice. Tepisi su ušli u široku upotrebu upravo zahvaljujući Mongolima. Za njihovim stegom limun i šargarepa su iz Persije stigli u Kinu, isto kao što su rezanci, karte i čaj iz Kine dospeli na zapad. Dovedi su pariskog kovača i naložili mu da usred isušene mongolske stepe podigne fontanu, uzeli su jednog engleskog plemića za tumača i usvojili kinesku praksu uzimanja otisaka. Bili su ktitori hrišćanskih crkava u Kini, graditelji stupa i budističkih hramova u Persiji i medresa

široj Rusije. Mongoli su ostavili trag kao osvajači, ali i kao dotad neprevaziđeni prenosioci kulture.

Džingis-kanovi naslednici su nastavili da se staraju o cirkulaciji dobara, utirući tako put novim proizvodima i podstičući izume. Njihovi vrsni pronalazači iz Kine, Persije i Evrope iskoristili su kineski barut, bacače plamena iz muslimanskog sveta i evropsku veštinu izlivanja zvona da bi napravili top, potpuno novu granu tehnološke inovacije koja je kasnije porodila čitav arsenal savremenog naoružanja od pištolja do raketa. Premda je svaki novi predmet bio od izvesnog značaja, najveći uticaj ogledao se zapravo u načinu na koji su Mongoli birali i ukrštali nove tehnologije u cilju stvaranja nesvakidašnjih hibrida.

Mongoli su čvrsto nastojali da svojim političkim, ekonomskim i intelektualnim poduhvatima daju međunarodni karakter. Želeli su ne samo da osvoje svet, već da uspostave novi poredak zasnovan na slobodnoj trgovini, jedinstvenom međunarodnom zakonu i pismu kojim bi se služili svi jezici. Džingis-kanov unuk, Kublaj-kan prvi je uveo papirnu monetu sveobuhvatne namene i pokušao da udari temelje osnovnog dečjeg obrazovanja kako bi se iskorenila nepismenost. Mongoli su kombinacijom kalendara izumeli sistem računanja vremena u trajanju od deset hiljada godina koji je bio daleko precizniji nego prethodni kalendari, a njihovi kartografi su izradili neke od najdetaljnijih geografskih karata do tada. Podsticali su trgovce da kopnenim trasama stignu do njihovog carstva i slali istraživače u pomorske i kopnene ekspedicije koje su njihove diplomatske i trgovačke domete proširili čak do Afrike.

Posle prvobitnih razaranja i sveopšte neverice poraženih naroda koji su poklekli pred nepoznatim varvarskim plemenom, ubrzo bi nastala nezapamćena kulturna razmena, razvoj trgovine i unapređenje uslova života. Mongoli su u Evropi posekli aristokratsko viteštvo, međutim, razočarani siromaštvom koje su zatekli, naročito u poređenju s kineskim i muslimanskim krajevima, brzo su krenuli natrag, ne želeći da osvajaju gradove,

pljačkaju zemlje i nauštrb ovih teritorija uvećavaju svoje nezaustavljivo carstvo. Naposljetku, Evropa je najmanje propatila prilikom mongolskih osvajanja, izvlačeći pritom pozamašnu korist preko trgovaca, kakva je recimo bila mletačka porodica Polo, i izaslanika koje je Džingis-kan razmenjivao sa papama i evropskim kraljevima. Upliv novih tehnologija, znanja, i kapitala doveo je do renesanse u kojoj je Evropa donekle povratila svoju kulturnu baštinu, ali ono što je još važnije jeste preuzimanje novih izuma sa Istoka, poput štampe, vatrenog oružja, kompasa i abakusa. Kao što je engleski naučnik iz trinaestog veka, Rodžer Bejkon zapazio, Mongoli svoj uspeh nisu dugovali pukom umeću ratovanja, već su ga takođe obezbedili i naučnim putem. Iako ratoborni oni su dospeli tu gde jesu zbog toga što su „slobodno vreme posvećivali filozofskim načelima“.

Evropsko društvo je za vreme renesanse doživelo promene u gotovo svakom pogledu, preko tehnologije, trgovine, muzike, umetnosti, književnosti, do načina odevanja, ishrane i ratovanja, a sve te novine bile su posledica mongolskog uticaja. Pored novih borbenih tehnika, sprava i namirnica, došlo je do velikih izmena u krajnje prozaičnim, svakidašnjim stvarima dok su se Evropljani polako privikavali na nove odevne predmete, pantalone i kožuhe, umesto tunika i dugačkih riza, na instrumente koji se ne okidaju prstima već sviraju sa gudalom i na nove slikarske eksperimente. Evropljani su čak usvojili poklič „ura“, pomoću kojeg su se Mongoli bodrili i raspirivali hrabrost.

Ako uzmemo u obzir ta silna dostignuća Mongola, onda ne treba da nas čudi što je Čoser, jedan od prvih pisaca na engleskom jeziku najdužu pripovest u *Kenterberijskim pričama* posvetio baš azijskom osvajaču Džingis-kanu. Čoser je o kanu i njegovim uspesima pisao s neskrivenim divljenjem. Međutim, čitajući ove hvalospeve ostajemo zatečeni da su renesansni učenjaci ovako govorili o Mongolima u kojima je ostatak sveta video tipične, krvoločne varvare. Čoserov opis Mongola se poprilično razlikovao od prizora koji su se docnije

---

našli u štivu i na slikama, gde su Džingis-kan i njegovi saborci predstavljeni kao razularena krvožedna horda koja nezajajljivo otima zlato i žene.

Bez obzira na čitavu silesiju Džingis-kanovih slika i portreta, nije sačuvana ni najmanja savremena skica velikog kana. Za razliku od ostalih osvajača, Džingis-kan se protivio izradi portreta, slika i kovanog novca sa njegovim likom i imenom. Jedini raspoloživi savremeni opisi su više zagonetni nego li poučni. Kako jedna popularna mongolska pesma kaže:

*pokušali smo da zamislimo tvoj lik,
pokušali smo, al' nam se u glavi zaorio
muk i oteg'o krik*

Lišen Džingis-kanovih portreta i mongolskih zabeleški, svet je prosto dao mašti na volju. Budući da se zabrana oslikavanja njegovog lika održala još pedeset godina posle Džingisove smrti, različite kulture su u međuvremenu razvile drukčije predstave o njemu. Kinezi su ga oslikali kao sedog čičicu paperjaste brade i nedokučivog pogleda, koji bi bolje pristajao kakvom kineskom mudracu, a ne ljutitom mongolskom ratniku. Perzijski minijaturista ga je zamislio kao turskog sultana na tronu, a za Evropljane je ostao slika i prilika varvarstva, osvajač lica iskrivljenog od srdžbe, sa opreznim, svirepim očima i jedna sasvim ozlobljena prikaza.

Mongolska tajnovitost je ostavila težak zadatak budućim istoričarima koji su nameravali da se pozabave Džingis-kanom i njegovom carevinom. Građa na osnovu koje su hroničari i letopisci zasnovali svoje pisanije bila je krajnje oskudna. Bilo je lako ispratiti hronološku puzavicu osvojenih gradova i potučениh armija, ali malo toga je bilo sačuvano o kanovom poreklu, naravi, o njegovim stremljenjima i svakodnevnom

životu. Neosnovane glasine su vekovima držale da je ubrzo po Džingis-kanovoj smrti neko od njegovih bližnjih sve po jedinosti o svom vladaru zabeležio u jednom tajanstvenom spisu. Kineski i persijski hroničari su upućivali na postojanje zagonetnog rukopisa, a pojedinci su čak tvrdili da su ga u doba najveće moći mongolskog carstva i ugledali. Gotovo vek nakon Džingis-kanove smrti, persijski istoričar Rašid el-Din kaže da je reč o „verodostojnom letopisu“ ispisanom „mongolskim znacima i pismenima“. Ne pružajući nikakva dalja jemstva isti pisac dalje upozorava da je pomenuti rukopis „pohranjen u riznici, skrivenoj i nepoznatoj tuđinima“, naglasivši da „niko od onih koji su mogli spoznati i proniknuti u značenje mongolskog spisa nije dobio priliku za tako nešto“. Spisu se nakon pada Mongolskog carstva gubi gotovo svaki trag, i neki od najvršnjih učenjaka zauzeli su stanovište da ovaj letopis nikada nije ni postojao, da je to samo još jedan od nebrojenih mitova o Džingis-kanu.

I baš kao što su ga maštoviti slikari različitih provenijencija drukčije dočaravali, tako su mu i različiti učenjaci drugačije sudili. Mitovi i čudesne priče o Džingis-kanovom životu skupljali su se od Koreje do Jermenije. U nedostatku pouzdanih činjenica, pripovedači su u svoja izlaganja tkali vlastite strahove i zebnje. Istoričari su kroz vekove procenjivali ljude poput Aleksandra Makedonskog, Karla Velikog, Cezara i Napoleona, stavljajući na jedan tas zverstva i pustošenje koje su prouzrokovali, poredeći ih sa uspesima i posebnom istorijskom ulogom koju su odigrali. Ipak, kad je reč o Džingis-kanu i Mongolima njihova postignuća su bezmalo zaboravljena, dok su se njihovi tobožnji zločini i okrutnost samo uvećavali. Džingis-kan je postao stereotip za varvarina, krvoločnog divljaka, nemilosrdnog osvajača kome je razaranje bilo užitak samo po sebi. Džingis-kan, njegova horda i većina azijskog stanovništva postali su jednostrane karikature, simbol svega onoga što tavori van okrilja civilizacije.

Sličan zastrašujući opis prisutan je već u doba prosvetiteljstva, krajem osamnaestog veka, u Volterovom *Kineskom siročetu*, drami koja opisuje Džingis-kanovo osvajanje Kine: „Kažu da je kralj nad kraljevima, gorljivi Džingis-kan, koji od plodne azijske zemlje načini pustošnu zaravan.“ Za razliku od Čosera koji Džingis-kana ovenčava slavom, Volter ne štedi pogrde, opisujući ga kao „rušilačkog tiranina koji ponosno gazi po šijama krunisanih glava“, a zapravo „nije mnogo bolji od divljeg skitskog ratnika kome je rat i majka i mačeha, a zanat je ispekao u krvi.“ (Prvi čin, prva scena). Volter je Džingis-kana dočarao kao čoveka koji prezire uzvišene civilizacijske vrednosti i koga varvarski porivi teraju da skrnavi građanke i uništava sve što ne pojmi.

Džingis-kanovom plemenu su nadevana razna imena – Tartari, Tatari, Mugali, Moguli, Moali i Mongoli, i svaki od tih naziva nosio je sa sobom grozomornu, vranu kletvu. Uvereni u inferiornost azijskih i američkih starosedelaca, naučnici su u devetnaestom veku njihovu rasu obeležili kao mongoloidnu. Tražeći izgovor za činjenicu da bela žena, pripadnica tobožnje više rase, takođe može roditi defektno potomstvo, lekari su po „očiglednim“ crtama dečjeg lica izvodili zaključak da je neku od pretkinja iz date loze zacelo silovao mongolski ratnik i da ta ogubana deca zapravo i ne pripadaju beloj rasi, već mongoloidnom soju. Isto tako, kada su najbogatiji kapitalisti počeli da se razmeću bogatstvom, zastupajući tako nejednakost i antidemokratske vrednosti, javnosti ih je izvrgla ruglu nazivajući ih „mogulima“, što je bila persijska reč za Mongole.

Mongoli su tako vremenom postali dežurni krivci za tuđe neuspehe i nedostatke. Kada Rusija nije mogla da isprati tehnološki napredak Zapada ili vojnu moć carskog Japana, požalila se na tatarski jaram koji joj je naturio Džingis-kan. Nakon što je zaostala za susednim zemljama Persija je opravdanje pronašla u činjenici da su joj Mongoli uništili sistem za navodnjavanje. Razlog zašto je Kina kaskala za Japanom i Evropom bila je

bespoštedna eksploatacija i strašna represija mongolskih i mandžurskih gospodara. Pravdajući svoju nemoć pred britanskom kolonizacijom Indija je za sve okrivila svoje nekadašnje nezajzljive mogulske vladare. Arapski političari su čak ubeđivali svoje birače da bi islamska civilizacija prestigla Amerikance i prva napravila atomsku bombu, samo da Mongoli nisu spalili njihove veličanstvene biblioteke i uništili im gradove. Kada su 2002. godine američke bombe i rakete svrgle talibanski režim sa vlasti u Avganistanu, Talibani su tu invaziju poredili s najezdom Mongola, pa su u znak odmazde masakrirali na hiljade Hazara, potomaka mongolskih vojnika koji tu žive već osam vekova. Godinu dana nakon toga, prilikom jednog obraćanja iračkom narodu, diktator Sadam Husein je uputio slične optužbe na račun Mongola dok su se Amerikanci primicali da ga svrgnu.

U moru političke retorike, pseudonauke i učenjačkih maštarija, istina o Džingis-kanu je ostala skrivena i naizgled zanavek izgubljena. Komunisti su njegovu domovinu i mesto odakle je ponikao odrekli od ostatka sveta, jednako dobro kao i ratnici koji su kanovu rodnu grudu čuvali u minulim vekovima. Izvorni letopis, *Tajna istorija Mongola*, ostao je ne samo tajna, već je potpuno iščezao, nestajući u urvinama istorije, zagonetnije i od kanove grobnice.

U dvadesetom veku su se odigrala dva događaja koja su pružila neočekivanu priliku da se barem donekle istraži misterija i delimično ispravi istorijska nepravda naneta velikom kanu. Do prve prekretnice došlo je nakon što su rastumačeni spisi koji su sadržali deliće izgubljene istorije Džingis-kana. Uprkos predrasudama i sveopštım nepoznanicama o Mongolima, učenjaci su već vekovima beležili sporadična iskrsavanja čuvenog mongolskog spisa o Džingis-kanovom životu. Nalik retkoj zveri ili krasnoj ptici za koju se odavno smatralo da je izumrla,

glasine su više pobuđivale sumnju nego što su podsticale istraživanja. Najzad, u devetnaestom veku pojavljuje se primerak u Pekingu, napisan kineskim pismom. Naučnici su lako pročitali karaktere, ali ispostavilo se da ono što su izgovarali nema nikakvog smisla, jer su zapravo sricali reči mongolskog jezika iz trinaestog veka. Jedino što su razumeli bio je sažetak priložen uz svako poglavlje. Tih nekoliko redaka sadržalo je zanimljive naznake jedne veće pripovesti, no više od toga nisu uspjeli da odgonetnu. Upravo zahvaljujući toj nedokučivosti istraživači i učenjaci su pomenuti spis nazvali – *Tajna istorija Mongola*, koji se zadržao do danas.

Tumačenje *Tajne istorije Mongola* je tokom dvadesetog veka u Mongoliji uglavnom je bilo opasno po život. Komunističke vlasti su knjigu držale van domašaja običnog sveta i naučnika, strahujući od lošeg uticaja jednog tako zastarelog, laičkog i nadasve antisocijalističkog štiva. Međutim oko *Tajne istorije* postepeno se okupljao skriveni naučni pokret. Po nomadskim logorištima širom stepe, putujući šapatom od *jurte* do *jurte*, od čoveka do čoveka, pronosila se priča o ponovo otkrivenoj mongolskoj istoriji. Napokon su pronašli istorijski spis koji o svemu pripoveda iz njihovog ugla. Ipak se ispostavlja da su Mongoli bili nešto više od varvara koji su ugnjetavali susedne napredne civilizacije. Mongolskim nomadima činilo se da je ovo otkrovenje poslao sam Džingis-kan, koji se vratio da svom narodu ulije nadahnuće. Nakon više od sedam stoleća tišine napokon su mogli da počuju njegove reči. Staljinova smrt 1953. i prijem Mongolije u Ujedinjene nacije 1962. godine prouzrokovali su kratkotrajnu liberalizaciju političkog života, dovoljnu da se mongolski narod smelo upusti u preispitivanje vlastite povesti. Državna pošta je tada izdala seriju poštanskih markica kako bi obeležila osamsto godina od Džingis-kanovog rođenja. Tumur Očir, drugi čovek mongolskog politbiroa odobrio je izgradnju betonskog spomen-obeležja pokraj reke Onon, nedaleko od mesta gde se rodio Džingis-kan. Finansirao je konferenciju

na kojoj su naučnici raspravljali o dobrim i lošim stranama Mongolskog carstva. Džingis-kanov *sulde*, duhovni barjak od upredene konjske dlake s kojim je išao u pohode i gde se na kraju upokojila njegova duša nedostajao je kako sa grubih skica spomenika tako i sa poštanskih marki.

Sulde je i posle gotovo osam vekova još uvek nosio dubok emocionalni značaj kako Mongolima, tako i pojedinim pokorenim narodima, stoga su Rusi ovo prikazivanje duhovnog barjaka na markama odlučili da okarakterišu kao čin nacionalnog buđenja koji potencijalno u sebi nosi veliku agresiju. Sovjeti su na ovo uzvratili s nesuvislim besom, strahujući da će njihova satelitska država krenuti putem nezavisnosti, ili još gore, udružiti se sa drugim susedom Kinom, nekadašnjim saveznikom koji je sada promenio tabor. Komunističke vlasti su stoga hitro suzbile izdavanje poštanskih marki i održavanje naučnih konferencija. Tumur Očirov trud okarakterisan je kao zlodelo „koje je imalo za cilj idealizaciju Džingis-kana“ pa je pomenuti najpre smenjen i izbačen sa svih dužnosti, proteran u unutrašnjost zemlje, gde ga je naposljetku nepoznati počinilac dokusurio sekirom. Nakon partijske čistke, komunisti su se ustremili na rad mongolskih naučnika koje su označili kao antipartijske elemente, kineske špijune, sabotere ili jednostavno kao neprijatelje društva. Tokom antinacionalističke kampanje koja je zatim usledila, poznati arheolog Perle je osuđen na tešku robiju samo zato što je bio Tumur Očirov učitelj i što je potajno izučavao istoriju Mongolskog carstva. Nastavnici, istoričari, umetnici, pesnici i pevači netom su zapadali u nevolje, samo ako bi se dokazalo da imaju ikakve veze s istorijskim nasleđem Džingis-kanovog doba. Pojedinci su čak završili i na gubilištu, ostali su izgubili poslove i bili primorani da zajedno sa porodicama napuste domove, prepuštajući se surovim vremenskim uslovima. Uskraćivana im je zdravstvena nega, a mnogi su oterani u izgnanstvo, raštrkavajući se po bespućima nepregledne unutrašnjosti Mongolije.

Džingis-kanov duhovni barjak se u opštem metežu čistki negde zagubio, vrlo je moguće da su ga u znak odmazde uništili boljševici. Međutim, uprkos jakim represijama, ili možda upravo iz tog razloga, brojni mongolski naučnici odlučili su da se samostalno pozabave *Tajnom istorijom*, rizikujući svoje živote u pokušaju da razumeju svoju klevetama iskrivljenu prošlost.

Van Mongolije, naučnici iz raznih zemalja, osobito iz Rusije, Nemačke, Francuske i Mađarske, ulagali su napore da rastumače tekst i prevedu ga na savremene jezike. Budući da im je izvorni materijal iz Mongolije bio uskraćen, ispostavilo se da je reč o jednom izuzetno zahtevnom poduhvatu. Tokom sedamdesetih godina dvadesetog veka, zahvaljujući pre svega pažljivoj analizi kojom je rukovodio Igor de Rečevil, australijski naučnik i vrstan poznavalac staromongolskog jezika, dvojezična mongolsko-engleska poglavlja su postepeno ugledala svetlost dana. U isto vreme, američki lingvista Frensis Vudman Klivs priredio je zaseban, izuzetno iscrpan prevod koji je potom objavljen 1982. godine u okviru izdavačke delatnosti Univerziteta Harvard. No, ispostavilo se da valjan prevod i dobre odgonetke nisu dovoljne za potpuno razjašnjenje teksta. Čak i u prevodu spis je ostao teško dokučiv, zbog toga što je očigledno pisan za zatvoren krug ljudi unutar mongolske kraljevske porodice, pojedince koji ne samo da su do tančina poznavali mongolsku kulturu trinaestog veka, već su takođe bili podrobno upućeni u geografiju vlastitog podneblja. Shodno tome, bez detaljne terenske analize samih poprišta događaja, nije ni moglo biti reči o razumevanju istorijskog konteksta i biografskih odrednica pomenutog dela.

Iduća prekretnica odigrala se sasvim neočekivano, kada je 1990. godine, padom komunizma okončana sovjetska okupacija Mongolije. Vojska je odstupala, avioni su odleteli, tenkovi su se povukli. Mongolski svet zaključan u unutrašnjosti Azije se najzad otvorio za strance. Malo-pomalo ljudi su počeli da pristižu u zaštićenu oblast. Mongolske lovokradice su se ostrvile

na divljač koja je vrvela po dolinama, stočari su napasali stada po rubnim krajevima, a povremeno bi tuda prošao i poneki pustolov. Devedesetih godina Mongoliju je, u potrazi za grobnicama Džingis-kana i njegovih srodnika, pohodilo nekoliko tehnološki dobro potkovanih inostranih istraživačkih timova, i premda su se mogli podičiti nizom zavidnih otkrića, onaj konačni cilj je ostao izvan njihovog domašaja.

Moje istraživanje je započelo kao studija uloge plemenskih društava u istoriji svetske trgovine koja se odvijala duž Puta svile, povezujući Kinu, Bliski istok i Evropu. Obilazio sam arheološka nalazišta, posećivao biblioteke, sastajao se sa drugim naučnicima širom pomenute rute, počevši od Zabranjenog grada, i dalje kroz Središnju Aziju, sve do palate Topkapi u Istanbulu. Sve je otpočelo 1990. sa prvim putovanjem u Burjatiju, sibirsku oblast naseljenu Mongolima, kada sam krenuo za tragom koji se prostirao duž Rusije, Kine, Mongolije, Uzbekistana, Kazahstana, Tadžikistana, Kirgistana i Turkmenistana. Potrošio sam jedno čitavo leto prateći drevne staze seoba turkijskih plemena koja su iz svoje prapostojbine Mongolije dospela čak i do Bosne nadomak Mediterana. Potom sam okružio staro carstvo, koristeći približno istu pomorsku rutu kojom se poslužio Marko Polo pošto se otisnuo sa obala južne Kine, duž Vijetnama i dalje preko Malajskog moreuza do Indije, arapskih zemalja, Persijskog zaliva i konačnog odredišta, Venecije.

Dugo putovanje donelo mi je mnoštvo informacija, ali daleko manje poimanja nego što sam se nadao. Uprkos ovim nedostacima, smatrao sam da se moje proučavanje primicalo kraju kada sam 1998. prispeo u Mongoliju, rešen da poduhvat zaokružim prikupljanjem biografskih podataka iz kanove mladosti, uveren da je posredi poslednji, kratkotrajni izlet. To putovanje se izmetnulo u dodatnih pet godina istraživanja koje je bilo temeljitije nego što se to dalo zamisliti. Našao sam da

su Mongoli nakon viševjekovne strane vladavine opijeni slobodom, a dobar deo tog zanosa proisticao je iz odavanja počasti ocu njihove nacije, Džingis-kanu. Bez obzira na sve vrtoглаviju komercijalizaciju njegovog imena koje se ubrzo našlo na flašama votke, čokoladicama i cigaretama, kao i štancovanje pesama u njegovu čast, Džingis-kan se u istorijskom smislu još uvek vodio kao nestala osoba. Ne samo da je iz manastira iščezla njegova duša, već mu se lik izgubio u istoriji, kako našoj tako i u domaćoj. Ko je bio Džingis-kan?

Ispostavilo se da sam, ne vlastitim zaslugama ili veštinama, u Mongoliju stigao u čas kada je iznenada bilo moguće pružiti odgovore na ta pitanja. Prvi put nakon gotovo osam stotina otvoreno je zabranjeno područje, mesto Džingis-kanovog detinjstva i počinka, a zagonetni tekst *Tajne istorije* napokon je rastumačen. Nijedan naučnik nije to mogao samostalno sprovesti u delo, ali smo u saradnji s timovima koji su se bavili različitim oblastima najzad ulučili priliku da se bacimo u potragu za odgovorima.

Kao kulturni antropolog tesno sam sarađivao sa arheologom, doktorom H. Lhagvasurenom, koji je imao pristup glavnini podataka koje je prikupio njegov predavač i mentor, H. Perle, najznamenitiji mongolski arheolog dvadesetog veka. Posredstvom doktora Lhagvasurena s vremenom sam upoznao druge istraživače koji su godinama, pretežno samostalno, radili na studijama koje se nisu smele zabeležiti, niti objaviti. Profesor O. Purev, član komunističke partije, iskoristio je položaj istraživača partijske istorije kako bi stekao uvid u šamanističke prakse Mongola i upotrebio ih kao vodič za tumačenje skrivenih značenja *Tajne istorije*. Koristeći se time što je bio raspoređen u Moskvi, pukovnik mongolske vojske H. Šagdar je uporedio Džingis-kanova borbena dejstva i izvojevane pobjede opisane u *Tajnoj istoriji* s podacima iz ruske vojne arhive. Politikolog D. Bold-Erdene proučio je politička sredstva pomoću kojih je Džingis-kan sticao i obezbeđivao

preimućstvo. A najiscrpniju studiju dao je geograf O. Suhbatar, koji je u potrazi za Džingis-kanom prešao preko milion kilometara širom Mongolije.

Zajednički smo prionuli na posao, upoređujući najvažnije tekstove i propratne zabeleške napisane na desetinama različitih jezika sa pripovestima iz *Tajne istorije*. Grbili smo se nad kartama i polemisali o tačnim značenjima svakojakih dokumenata i starijih istraživanja. Sasvim očekivano, naišli smo na ogromna neslaganja i brojne protivrečnosti koje su se teško dale pomiriti. Ubrzo sam shvatio da je Suhbatar bukvalista, zagriženi empiričar za koga je svaka obznana u *Tajnoj istoriji* bila istinita, rešen da svaku pojedinost potkrepi naučnim dokazima. Nasuprot tome, Purev je smatrao da nijednu istorijsku činjenicu ne treba uzimati zdravo za gotovo, a ponajmanje doslovce. Što se njega tiče, Džingis-kan je bio najmoćniji šaman ikada, dok je spis zapravo predstavljao traktat prepun misterija koje su na simboličan način pratile njegov uspon. Ukoliko bi se tekst „dešifrovao“ čovečanstvo bi ponovo došlo u posed šamanističkog nacrtu za osvajanje i vladanje svetom.

Već na samom početku našeg udruženog rada postalo je jasno da nije moguće oceniti tu silesiju sukobljenih zamisli i tumačenja bez pronalaženja mesta na kojima su se dešavanja odigrala. Konačna procena verodostojnosti svakog dokumenta uslediće tek pošto on bude stavljen na poprište događaja. Knjige nas mogu prevariti, ali mesta nikada. Jedna brzinska, ali iscrpljujuća provera glavnih nalazišta pružila je odgovore na određena pitanja, unoseći pritom nove nedoumice. Shvatili smo da za razumevanje događaja nije dovoljno naći se na pravom mestu, već je to neophodno učiniti u odgovarajućim vremenskim uslovima. Iste lokalitete pohodili smo u različitim godišnjim dobima. Nalazišta su bila razasuta po teritoriji čija je površina iznosila nekoliko hiljada kvadratnih kilometara, ali najznačajnija oblast pripadala je tajanstvenom, nepristupačnom zabranu, zatvorenom još od vremena Džingis-kanove

---

smrti. Kanov nomadski način života pretvorio je naš zajednički trud u peripatetički poduhvat, neku vrstu arheologije kretanja, umesto arheologije iskopavanja.

Satelitski snimci pokazali su obespućene mongolske predele ispresecane neprebrojnim tragovima koji su se naizgled odmotavali u svim pravcima širom stepe, kroz pustinju Gobi i planinska visočja, samo da bi se jednako završili na obodima zatvorenog područja Ih Horiga. Ulazak u Džingis-kanovu rodnu grudu podrazumevao je prelazak preko tampon zone koju su Sovjeti utvrdili kako bi sprečili tuđe prodore. Napuštajući Mongoliju oni su za sobom ostavljali fantazmagorične prizore, tlo progušano artiljerijskim kraterima, prepuno tenkovskih olupina, uništenih kamiona, oglodanih avionskih trupova, istrošenih granata i čoraka. Vazduh je bio pun čudnih isparenja, prožet neobičnim izmaglicama koje su se spuštale i rastakale. Izvitoperene metalne skulpture hitale su uvis, dosežući visinu od nekoliko spratova. Bili su to nesuvisli ostaci građevina nepoznate namene. Urušene, posrnule zgrade koje su nekada čuvale tajnu elektronsku opremu, zvrjale su prazne među beživotnim, naftom natopljenim dinama. Oružje iz zastarelog arsenala ostalo je razbacano širom izbrazdane stepe. Mračne, nerazaznatljive žabokrečine pune nepoznatih hemikalija sablasno su se ljeskale na žarkom suncu. Pocrnele krhotine, sumnjivog porekla plutale su u ustajaloj tečnosti, dok su oko baruština bile razbacane kosti životinja, osušene lešine, iskidani komadi krzna i gomilice perja. Na ovu stravičnu grobnicu dvadesetog veka nastavljala se, kao sušta suprotnost, sasvim očuvana i od sveta odsečena domovina Džingis-kana: nekoliko stotina kvadratnih kilometara netaknutih šuma, gora, rečnih udolina i stepa.

Ulazak u zabranjenu zonu značio je više od povratka u prošlost: bila je to prilika da se Džingis-kanov svet sagleda onakvim kakvim ga je on ostavio. Područje je opstalo nalik izgubljenom ostrvu okruženom, ali i obezbeđenom najgorim

tehnološkim grdobama dvadesetog veka. Zaprečeno palim deblima, obraslo u strnjiku i načičkano džinovskim stenjem, umnogome je ostalo neprohodno, izuzev u pojedinim delovima kuda su za proteklih osam stotina godina prolazile samo sporadične vojne patrole. Ova zabranjena oblast postala je svojevrsni živi spomenik Džingis-kanu; dok smo se probijali tim bespućem činilo nam se da se kan svakog časa može stuštitu niz reku ili odgalopirati preko prevoja kako bi ponovo podigao bivak na nekom drugom mestu, odapeo strelu za usplahirenom gazelom, probio rupu za pecanje u zaleđenoj reci Onon, ili pao ničice na Burhan Haldunu, svetoj planini koja ga je štitila u smrti onako kako je to činila i za života.

Naš istraživački tim pristupio je lh Horigu poput detektiva koji pretražuju novo mesto zločina. Oslanjajući se poglavito na *Tajnu istoriju Mongola*, krstarili smo ravnicom, premeravajući to iskonsko prostranstvo s različitih humki i brežuljaka. U otvorenoj stepi, lišenoj orijentira kao što su planine, reke i jezera, uzdali smo se u stočare i pastire koji su se po travnatim zaravnima snalazili poput mornara na pučini. Sa nama je uvek putovala promenjiva svita mongolskih studenata, naučnika, pastira i konjušara, upuštajući se u žučne rasprave oko odgovora na pitanja koja sam izučavao. Bolje su prosuđivali i davali razboritije odgovore od mene, postavljajući pitanja koja meni nisu bila ni na kraj pameti. Poznavali su pastirsku ćud i premda su se nalazili u nepoznatoj teritoriji, bez po muke bi umeli da prepoznaju mesto na kojem bi se njihovi preci ulogorili, ili kuda bi dalje nastavili. Blagovremeno bi nam ukazali ako na odabranom mestu ima više komaraca nego što je to pogodno za letnji logor ili ukoliko je ono isuviše izloženo vetrometini po zimi. Njihova spremnost da isprobaju svoje zamisli bila nam je od izuzetne koristi, tako su na primer obadali konje, dajući se u trk da bi premerili udaljenost ili uporedili kako na različitim deonicama, po travi i suvom tlu, odjekuje topot konja. Znali su kolika je debljina leda neophodna da bi se reka pregazila u

sedlu, kada se to može učiniti peške, i najzad kada je potrebno slomiti led i zagacati kroz studenu bujicu.

Živopisnost pojedinih toponima omogućili su nam da ih prevedemo na savremeni mongolski i zatim lako prepoznamo. Spis beleži kako je Džingis-kan najpre postao vođa klana kraj jezera Hoh, podno Hara Žirugen planine, što je značilo: kraj plavog jezera na obroncima planine Crno srce. Osobnosti tog mesta su opstale stolicima i svako ga je mogao olako prepoznati. Drugi nazivi koji su stajali u vezi s kanovim rođenjem, poput Vimenog brega ili Slezinastog jezera su ipak predstavljali znatno krupniji zalogaj usled nedorečenosti, nigde nije bilo naznačeno da li ime odražava izgled mesta ili predstavlja uspomenu na određeni događaj, a erozija i suša su tokom osam vekova svakako učinili svoje, pa su se pobrđa i jezera dosad umnogome mogla promeniti.

Koristeći raspoložive dokaze postepeno smo dopunjavali priču onako kako smo najbolje umeli. Pojedine nedoslednosti smo smesta razrešili prosto otkrivajući mesta iz Džingis-kanovog detinjstva i prateći hronologiju dešavanja. Premda je tačna lokacija proplanka pokraj reke Onon i dalje bila predmet rasprave, bilo nam je odmah jasno da se šumovito i močvarno područje značajno razlikuje od nepregledne stepe gde je živela većina nomada i gde je većina istoričara nagađala da je kan odrastao. Ova nepodudarnost samo je podvukla razlike između Džingisa i ostalih nomada. Najednom nam je svima postalo jasno zbog čega *Tajna istorija* opisujući kanovo detinjstvo, mnogo češće pominje lov nego li uzgoj stoke. Sam krajolik je Džingis-kanovo stasavanje vezao više za sibirske kulture, odakle je *Tajna istorija Mongola* i potekla, nego za turkijska plemena sviknuta na otvorenu ravnici. Ova saznanja su nam pomogla da razumemo Džingis-kanove sklonosti ka tome da tuđi živalj tretira kao marvu, a neprijateljske ratnike kao lovinu.

Naš tim je tokom petogodišnjeg perioda izlazio na teren u različitim situacijama i vremenskim uslovima. Temperaturna

razlika iznosila je čak osamdeset stepeni celzijusa, od plus četrdeset na mestima bez trunke hlada, do minus četrdeset u Horhonaškoj stepi januara 2001, i to bez vetra koji je obično rezao do kostiju. Vozila su nam zimi ostajala zaglavljena u snegu, na proleće u blatu, a leti u pesku, a jedna nam je kola čak odnela bujica. Bivak su nam u različita vremena rasturali vetrovi, smetovi ili pijane terevenke. Uživali smo u izobilju mleka i mesa u poslednjim letima dvadesetog veka, ali zato smo u naredno stoleće zakoračili s velikim pomorom stoke, koji se naziva *zud*, kada su jakovi i konji odreda skapavali, a stoka se noću smrzavala u mestu.

Ipak, ni u jednom trenu nismo osetili da je naš rad doveden u sumnju ili opasnost. U poređenju sa svakodnevnim teškoćama meštana, lovaca i čobana, naše nedaće su bile najobičnije tričarije. Kako je to obično bivalo, iznenadni događaj koji bi započeo kao nezgodacija, okončao bi se novom poukom o narodu ili podneblju. Osamdeset kilometara pređenih u sedlu, u istom danu, naučilo me je kako pet rastega svile svezanih oko dijafragme ograničava pomeranje utrobe i sprečava mučninu. Shvatio sam koliko sušeni jogurt može biti dragocen na putovanjima gde nedostaje vremena da bi se ljudski pripremio obed, i uvideo praktičnost dela, mongolske tradicionalne postavljene odežde kada se jaše u drvenim sedlima. Susret sa vukom nadomak svete planine Burhan Haldun, naši su saputnici protumačili pre kao blagoslov nego kao pretnju, a neprestani zastoji i lutanja donosili su nove lekcije o snalaženju u prostoru i strpljenju dok smo čekali da neko naiđe. Više puta sam se uverio u to koliko su Mongoli u prisnom dosluhu sa svojim svetom i koliko se bezrezervno mogu pouzdati u njihove oštroumne procene, fizičke sposobnosti, darodavnost i predusretljivost.

Štivo pred vama predstavlja vrhunac našeg istraživanja, bez naročitih osvrta na vremenske uslove, ishranu, parazite, krvopije i bolesti koje su nas skolile, ćudljivosti naučnika i ljudi koje smo usput srećali. U žiži svega ostaje cilj našeg rada, a to

---

je težnja da razumemo Džingis-kana i uticaj koji je ostvario na savremeni svet.

U prvom delu knjige biće govora o Džingis-kanovom usponu u stepi i silama koje su oblikovale njegovu ličnost i život, od rođenja 1162. godine, do ujedinjenja plemena i osnivanja mongolske nacije 1206. godine. Naredni odeljak ispratiće stupanje Mongola na istorijsku pozornicu u Mongolskom svetskom ratu, sukobu koji je trajao pet decenija (1211–1261), sve dok Džingis-kanovi unuci nisu potegli oružje jedan na drugoga. Treći deo se tiče narednih stotinu godina mira i otkrovenja koja su udarila temelje političkih, trgovačkih i vojnih institucija savremenog društva.

林风眠

1928年

E.P.